

ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ГРУЗІЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

ТАЛАЛАЙ Дмитро Володимирович - кандидат юридичних наук, докторант
Національної академії СБ України
УДК **354 (477)**

В статті освітлені окремі аспекти концептуальних основ забезпечення національної безпеки Грузії. Проаналізовано стан правового регулювання та виділені головні напрями забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, забезпечення, загрози, стратегія, концепція.

Постановка проблеми

За роки незалежності Україна вперше опинилась під загрозою втрати державності. Спостерігається різке зростання реальних і потенційних загроз державній безпеці, концентрація яких відбувається в найважливіших сферах суспільних відносин.

На особливу увагу заслуговують численні прояви суспільно небезпечних діянь екстремістської спрямованості, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, вибухових речовин та пристроїв, захопленням та блокуванням адміністративних будівель державних органів влади, закликами до насильницької зміни і повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, посягання на територіальну цілісність тощо.

Загострення та трансформація змісту загроз національним інтересам актуалізує питання наукового осмислення та уточнення стратегічних напрямків забезпечення національної безпеки України. Разом з тим одним із важливих інструментів досягнення ефективної політики держави у сфері національної безпеки є постійний моніторинг динаміки політичних кроків, що супроводжуються

прийняттям відповідних рішень, а також впровадження загальносвітових тенденцій розвитку механізмів, спрямованих на забезпечення національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тематиці окремих питань забезпечення національної безпеки були присвячені праці таких вчених, як: О.Ф. Белова, О.Г. Білоруса, О.Г. Данільяна, О.П. Дзьобаня, В.П. Горбуліна, В.С. Картавцева, А.Б. Качинського, В.О. Копана, С.О. Кузніченка, В.А. Ліпкана, І.І. Мусієнка, Н.Р. Нижник, В.М. Паламарчука, М.І. Панова та багатьох інших авторів. Однак, на сьогодні залишається невирішеною низка питань теоретичного і прикладного характеру, що пояснюється трансформацією і появою нових загроз національній безпеці держави, вирішення яких вимагає пошуку та обґрунтування якісно нових підходів.

Метою статті є аналіз досвіду республіки Грузія стратегічних шляхів забезпечення національної безпеки.

Викладення основного матеріалу

У діяльності політичного керівництва держави з метою визначення національних цілей, постановки принципів задач щодо захисту національних інтересів й опрацювання форм, методів і способів досягнення цих цілей, особливе значення посідають відповідні концептуальні політичні документи.

Цілком слушно О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань та М.І. Панов у своїх наукових працях відзначають, що юридичним актом, який містить керівні принципи та цільові настанови щодо шляхів, засобів та методів захисту життєво важливих інтересів людини, групи, суспільства та держави, є концепція. Мета концепції національної безпеки – забезпечення єдності принципів формування і приведення державної політики національної безпеки, зокрема, поєднання підходів щодо формування відповідної законодавчої та нормативної бази (наприклад, підготовки доктрин, стратегій, концепцій, державних і відомчих програм у різних сферах національної безпеки); координування загальнодержавних дій щодо забезпечення безпеки на місцевому (регіональному), національному та міжнародному рівнях [1].

З огляду на це, на думку автора, доцільно визначити концепцію національної безпеки республіки Грузія як юридичний акт, що дозволяє проаналізувати досвід держави щодо забезпечення національної безпеки, зокрема з питань законодавчого закріплення національних інтересів та комплексу політичних, правових, економічних, військових, інформаційних, соціальних та інших заходів, направлених на їх захист.

Чинна концепція національної безпеки Грузії [2], прийнята парламентом держави 23 грудня 2011 року, є оновленим та переглянутим варіантом попереднього нормативного акту від 2005 року видання.

Концепція національної безпеки Грузії складається з 7-ми частин: «Преамбули», «Вступу», «Обстановки безпеки Грузії», «Національних цінностей Грузії», «Національні інтереси Грузії», «Загрози, ризики та небезпеки для національної безпеки Грузії», «Пріоритети політики національної безпеки».

Концепція національної безпеки Грузії у своїй преамбулі визначається як основоположний документ, який віддзеркалює бачення шляхів безпечно розвитку держави, фундаментальні національні цінності та національні інтереси, описує загрози, ризики і виклики, які стоять перед національною безпекою та визначає основні напрямки політики безпеки.

Стабільність і розвиток держави, благополуччя та безпека, захист прав і свобод гро-

мадян забезпечують реалізацію національних інтересів. Особливе місце в цьому сенсі посідають забезпечення суверенітету та територіальної цілісності; розвиток державних інститутів та зміцнення демократії; розвиток ефективної системи національної безпеки; зміцнення національної єдності та громадянської згоди; Європейської та Євроатлантичної інтеграції; забезпечення стабільного та довгострокового економічного зростання; забезпечення енергетичної безпеки; забезпечення регіональної стабільності; зміцнення транзитної ролі Грузії; забезпечення екологічної безпеки Грузії і регіонів; забезпечення громадянської інтеграції та підтримки національної і культурної самобутності; зміцнення кібербезпеки; демографічна безпека; відносини з діаспорою [2].

Процес забезпечення національної безпеки, як і в більшості країнах світу, передбачає мобілізацію та застосування відповідних політичних, економічних, дипломатичних, соціальних, правових, освітніх, адміністративних і військових заходів та ін.

Як уже було зазначено вище, на зміст політики безпеки впливають загрози національній безпеці. Їх перелік чітко визначений у Концепції національної безпеки Грузії, деякі з яких, на думку автора, заслуговують на окрему увагу.

Першою визначеною загрозою нормативно закріплена окупація грузинської території Російською Федерацією і терористичних актів, організованих Російською Федерацією з окупованих територій.

Припинення окупації територій Грузії, реінтеграція людей, які мешкають на цих територіях, відновлення грузинського суверенітету на всій території держави є найбільш важливими пріоритетами політики національної безпеки держави. Відповідні заходи забезпечення державної безпеки набувають особливого значення, а відповідна діяльність органів безпеки – особливої значущості.

Спеціальним органом виконавчої влади у цій сфері є Міністерство внутрішніх справ Грузії, сферою діяльності якого є забезпечення захисту державної безпеки та громадського порядку, прав людини і свобод від незаконних посягань [3].

До основних функцій вказаного органу віднесено: здійснення заходів по захисту

конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності, науково-економічного і військового потенціалу країни, державної таємниці та припинення незаконної діяльності спецслужб інших країн і окремих осіб; здійснення превентивних заходів для запобігання і припинення можливих загроз вчинення злочину та інших порушень закону, їх виявлення, попереднє розслідування, пошук та затримання осіб, розвиток тактики і стратегії боротьби зі злочинністю; прогнозування очікуваних загроз Грузії та надання відповідних рекомендацій до вищестоящих органів державної влади; захист прав і свобод людини і громадянина від незаконних посягань; охорона громадського порядку; захист державного кордону; організація профілактичних заходів по припиненню злочинів; здійснення оперативно-пошукових заходів з метою запобігання та припинення злочинності та інших порушень закону; контроль за законним обігом зброї; захист державних об'єктів особливої важливості; здійснення заходів цивільної оборони; реалізація контррозвідальної діяльності з метою виявлення, попередження і припинення інтелектуальних та ворожих дій, спрямованих проти Грузії; участь у розробці та реалізації заходів з охорони державної таємниці, контроль за її захистом в організаціях та на об'єктах незалежно від форми власності, а також здійснення перевірки осіб, що мають доступ до державної таємниці; відкрите або приховане використання волонтерської допомоги від осіб; оперативне забезпечення захисту високих посадових осіб державних органів і стратегічних об'єктів та ін.

Разом з тим, враховуючи специфічність і складність завдань, що постають перед Міністерством внутрішніх справ Грузії, у його структуру входить Державне агентство безпеки, основними завданнями якого визначено: прогнозування, припинення і нейтралізація будь-яких політичних та економічних загроз країні, отримання інформації щодо цього та її аналітична обробка; забезпечення захисту державної конституційної системи від будь-яких неконституційних змін шляхом застосування форм і методів діяльності спецслужби; виявлення і припинення злочинів проти держави, в тому числі корупційних злочинів, екстремізму і посадових злочинів;

контроль над діяльністю чекістів, призначених у державних органах і установах, що мають спеціальну державну важливість безпеки, і забезпечення аналітичної обробки, отриманої від них інформації та ін.

З урахуванням того, що військова агресія Російської Федерації в серпні 2008 року була спрямована не тільки на окупацію грузинських територій, але й на ініціювання зміни зовнішньої політики Грузії і насильницьке повалення демократично обраного уряду, вірогідність відновлення військової агресії з боку Росії продовжує бути на високому рівні, що визначає її як окрему загрозу. Саме тому, Указом Президента Грузії «Про затвердження «Оцінки загроз, які загрожують 2010-2013» у першому розділі визначено у контексті військових загроз політику Росії по відношенню до Грузії, яка порушує основоположні принципи і норми міжнародного порядку [4], а окупацію значної частини території Грузії з боку Росії ставить в небезпеку її суверенітет і державність та є основним фактором політичної, економічної та соціальної нестабільності.

Крім того, п. 3 ст. 7 Закону Грузії «Про оборону» визначено, що на Збройні Сили Грузії, які підконтрольні та підзвітні Міністерству оборони Грузії, покладені такі завдання, як захист незалежності, захист територіальної цілісності та виконання міжнародних угод. Головними ж завданнями Міністерства оборони визначено розбудову збройних сил та забезпечення їх бойової і мобілізаційної готовності, постійне підвищення обороноздатності, а також відбиття будь-яких спроб агресії та порушення незалежності держави [5]. Поряд з цим, на органи та підрозділи Міністерства внутрішніх справ, у межах компетенції, покладено обов'язок забезпечувати виконання вищевказаних завдань, у тому числі і притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення таких злочинів: порушення територіальної цілісності Грузії (ст. 308 ККГ), посягання на зовнішню безпеку Грузії (ст. 310), посягання на обороноздатність Грузії (ст. 312 ККГ), розголошення державної таємниці (ст. 313 ККГ), шпигунство (ст. 314 ККГ), заклики до насильницької зміни конституційного ладу або повалення державної влади Грузії (ст. 317 ККГ) [6] та ін.

Наступною загрозою визначено порушення прав внутрішньо переміщених осіб і біженців з окупованих територій, з огляду на те, що етнічні чистки на початку 1990 та в 2008 році призвели до вигнання приблизно 80 % жителів з їх будинків на окупованій території.

Саме тому положеннями Конституції Грузії закріплено принцип рівності усіх громадян перед законом і владою незалежно від раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних та інших поглядів, національної, етнічної і соціальної приналежності, походження, майнового та соціального стану, місця проживання, а також обов'язок держави заступатися за своїх громадян незалежно від їх місцеперебування.

Реалізація вказаних положень віднесено до завдань окремого структурного підрозділу Міністерства внутрішніх справ Грузії – Головне управління з прав людини та моніторингу [2].

Окрему загрозу складаються конфлікти на Кавказі, головні фактори небезпеки якої пов'язані з тим, що конфлікти на Кавказі негативно впливають на безпеку всього регіону та представляє собою потенційне джерело небезпеки гуманітарної кризи. Запобігання виникненню вказаних явищ покладається на Міністерство внутрішніх справ та Міністерство оборони України

Стратегією Міністерства внутрішніх справ Грузії на 2014 рік з метою протидії таким явищам передбачено розвиток прикордонної інфраструктури, модернізацію систем радіозв'язку, створення спільного командного центру морських операцій, вдосконалення механізмів контролю кордонів. У той же час на органами та підрозділами Міністерства внутрішніх справ забезпечується виявлення та розслідування таких видів злочинів, як: участь найманців у військових конфліктах та військових діях (ст. 410 ККГ), створення або керівництво незаконних військових формувань або участь у них (ст. 223 ККГ), незаконне поводження з ядерними матеріалами або пристроями, радіоактивними відходами, радіоактивними речовинами або іншими джерелами іонізуючого опромінення (ст. 230 ККГ), імпорт у Грузію або транзит через її територію радіоактивних, токсичних

промислових або побутових відходів (ст. 236 ККГ) та ін. [6].

Для Грузії особливу небезпеку складають міжнародний тероризм та транснаціональна організована злочинність, адже існує висока ймовірність того, що окуповані території Грузії можуть бути використані для незаконної діяльності, такої як контрабанди та торгівлі зброєю, складовими зброї масового знищення, наркотиками та людьми.

Мета антитерористичної політики Грузії полягає в забезпеченні безпеки своїх громадян, держави та інших інститутів. Для досягнення своїх цілей Грузія приєдналася до конвенції та протоколів ООН по боротьбі з тероризмом та активно співпрацює в боротьбі з тероризмом на двосторонньому та багатосторонньому рівнях.

Крім того, у структурі Міністерства внутрішніх справ, з метою протидії вказаним загрозам [3], було створено Контртерористичний центр, завданнями якого є: боротьба з тероризмом; проведення оперативно-розшукових заходів у відповідності з правилами, встановленими законодавством; проведення юридичними заходами процесуального примусу в межах компетенції та у відповідності з правилами, визначеними положеннями Кримінальним процесуальним кодексом.

Для забезпечення виконання вищевказаних завдань Стратегією Міністерства внутрішніх справ Грузії на 2014 рік, визначена необхідність посилення оперативного контролю зон, прилеглих до окупованих територій, що передбачає розробку ефективних механізмів своєчасного інформування міжнародних організацій (у тому числі моніторинг місії в регіонах) з питань потенційних загроз тероризму; вдосконалення законодавчої бази, що передбачає внесення законодавчих поправок до законодавства з питань боротьби з тероризмом, що дозволить виокремити міжнародний тероризм як окремий вид злочинної діяльності, введення кримінальної відповідальності за членство в ній та вербування для членства в терористичній організації, а також військово навчання з терористичною метою, матеріальна підтримка терористичної діяльності та невжиття заходів з метою попередження терористичної

діяльності; поглиблення регіонального, двостороннього та багатостороннього співробітництва [7].

У той же час положеннями чинного Кримінального кодексу Грузії передбачена кримінальна відповідальність за такі види злочинів: терористичний акт (ст. 323 ККГ), технологічний тероризм (ст. 324 ККГ), напад на політичну посадову особу Грузії (ст. 325 ККГ), створення терористичної організації або керівництво нею, або участь у ній (ст. 327 ККГ), об'єднання в іноземній терористичній організації або в такій організації, підконтрольній іноземній державі, або надання їй допомоги (ст. 328 ККГ), захоплення заручника в терористичних цілях (ст. 329 ККГ), захоплення або блокування об'єктів стратегічного або особливого значення в терористичних цілях (ст. 330 ККГ) [6].

Економічні та соціальні проблеми також набули статусу загроз національній безпеці держави. Головними факторами цього є те, що недостатні темпи економічного зростання можуть призвести до різкого зниження доходів держави та стрімкого росту безробіття, що може призвести до соціальної напруженості, яка може таким чином загрожувати розвитку держави, її стабільності та національній безпеці.

Реалізація економічної безпеки передбачає створення всіх необхідних умов для стимулювання розвитку держави та її громадян, покращення конкурентоздатності населення та економіки в цілому.

Запобігання виникненню негативних явищ покладається на Департамент Центральної кримінальної поліції. До переліку завдань цього департаменту відносяться: боротьба з фінансово-економічними і податковими злочинами та проведення з цією метою оперативних-розшукових заходів. Суспільна небезпечність означених діянь зумовила необхідність виокремлення окремого розділу в Кримінальному кодексі Грузії (Розділ 8 «Економічні злочини») [6].

Збільшення залежності життєво важливої інфраструктури Грузії від інформаційних технологій пов'язано зі зростанням проблем, пов'язаних із захистом кіберпростору – кібернетичні загрози, важливість якого для національної безпеки уособлюється як частина

наземної, водної та повітряної оборони. Важливим завданням визначено створення системи кібербезпеки, що дозволить мінімізувати наслідки будь-яких кібератак та швидко і ефективно відновлювати пошкоджені мережі у випадку нападу. З цією метою Грузія вживає заходи для створення необхідної правової бази та інфраструктури, що дозволить покращити інформаційні технології та захистити інформацію.

Протидія правопорушенням у цій сфері відноситься до компетенції Департаменту Центральної кримінальної поліції, до переліку яких віднесені: незаконний доступ до комп'ютерної інформації (ст. 284 ККГ), створення, використання або розповсюдження шкідливих програм для ЕОМ (ст. 285 ККГ), порушення правил експлуатації ЕОМ, систем ЕОМ або їх мереж (ст. 286 ККГ) [6].

Стратегія Міністерства внутрішніх справ Грузії на 2014 рік визначила необхідність визначення в положеннях Кримінального кодексу Грузії додаткової класифікації злочинів у кіберпросторі. Відповідно, Міністерство внутрішніх справ розробило проект закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу, що дозволить отримувати поточні дані з комп'ютерних систем без фізичного видалення носіїв інформації. Означені зміни дозволять отримувати, здійснювати первинну обробку та подальше дослідження цифрових даних, як доказів.

Факторами проблем навколишнього середовища, як окремої категорії загроз, є природні процеси та ті, що виникли як наслідок людської діяльності, кризи можуть загрожувати природному середовищу Грузії. Тому за наявності відповідних підстав, з метою запобігання, зменшення та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного, техногенного чи соціально-біологічного законодавством Грузії передбачено запровадження надзвичайного стану. Також з метою попередження негативних наслідків внаслідок людської діяльності Кримінальним кодексом Грузії передбачена відповідальність за порушення правил охорони навколишнього середовища (ст. 287), забруднення вод, моря, атмосферного повітря (ст. ст. 292, 293, 295), пошкодження землі (ст. 297), порушення правил використання або охорони надр

(ст. 298), пошкодження або знищення лісів або насаджень (ст. 304) та ін. [6].

Іншими в якості загроз визначені демографічні проблеми, зміст яких складають спроби штучної та незаконної зміни демографічного балансу населення на окупованих територіях; проблеми цивільної інтеграції, вирішення яких вимагає створення умов, за яких усі громадяни Грузії зможуть вивчати національну мову, що забезпечить їх повну участь у політичному, економічному, соціальному та культурному житті нації; знищення або пошкодження пам'яток культурної спадщини, що пов'язано із необхідністю захисту пам'яток культурної спадщини на окупованих територіях, у тому числі розташованих за межами Грузії.

Окремою складовою забезпечення національної безпеки держави постає протидія корупції як феномену, який загрожує економічній безпеці держави, обмежує права людини, підриває авторитет державних структур і стримує розвиток соціального прогресу. З метою реалізації антикорупційної політики Грузія спочатку прийняла важливі документи – стратегію та план дій, прийнятих на виконання схваленого Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією для країн Східної Європи та Центральної Азії («Мережа»), який охоплює Вірменію, Азербайджан, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Монголія, Таджикистан, Україну та Узбекистан, а в подальшому – Національну антикорупційну стратегію.

Основними напрямками антикорупційної політики Грузії на період 2010 – 2013 рр. були визначені такі: підвищення ефективності публічного сектору та викорінення корупції; збільшення конкурентоздатності приватного сектору та звільнення від корупції; вдосконалення діяльності судочинства; вдосконалення законодавства в антикорупційному плані; превенція корупції, фінансування політичних партій [8].

На період 2014-2016 Планом антикорупційних заходів Грузії, визначені такі стратегічні пріоритети напрямки: ефективна міжвідомча координація в боротьбі з корупцією; попередження корупції в державному секторі; відкритість та доступ до публічної інформації та громадська активність в анти-

корупційних заходах; антикорупційна освіта та підвищення інформування громадськості; попередження корупції в органах правоохоронних органів, ефективне виявлення та переслідування злочинів, пов'язаних з корупцією; попередження корупції в судовій системі; прозорість та зниження рівня корупційних ризиків, пов'язаних з державними фінансами та державними закупівлями; попередження корупції в митних та податкових органах; попередження корупції у відношенні приватного сектору; попередження корупції у сфері охорони здоров'я та соціальній сфері; попередження політичної корупції; попередження корупції в секторі оборони [9].

Законодавцем республіки приділено значну увагу боротьби з корупцією. Цей процес передбачає виконання комплексу законодавчих, інституціональних, економічних, соціальних і моральних заходів, які реалізуються шляхом регламентування організації діяльності органів публічної влади і державних службовців; організації антикорупційної експертизи проектів законодавчих актів і нормативних актів уряду, публічного обговорення розроблених проектів і оцінки інституційних ризиків корупції; участі громадськості й доступу до інформації про заходи із запобігання корупції й результати їх застосування тощо.

Так, наприклад, реалізація антикорупційних заходів у сфері діяльності правоохоронних органів та боротьби зі злочинами, пов'язаних з корупцією, передбачає виконання таких заходів, як: вдосконалення процедури призначення та звільнення прокурорів; розширення процедур та підстав для дисциплінарних заходів з метою забезпечення автономного та незалежного розслідування злочинів, пов'язаних з корупцією; впровадження механізмів координації діяльності правоохоронних органів для ефективного розслідування та кримінального переслідування злочинів, пов'язаних з корупцією; підвищення правозастосовних механізмів для врегулювання конфліктів інтересів та етичних норм; розробка спеціальних навчань з питань розслідування та кримінального переслідування злочинів, пов'язаних з корупцією, для правоохоронних органів та забезпечення створення спеціалізації прокурорів по розслідуванню корупційних злочинів; за-

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено окремі аспекти концептуальних засад забезпечення національної безпеки Грузії. Проаналізовано стан правового регулювання та виокремлені головні напрямки забезпечення національної безпеки.

безпеки притягнення до відповідальності юридичних осіб; приведення кримінального законодавства у відповідність із рекомендаціями міжнародних організацій та ін. [9].

Висновки

Отже, вихідними положеннями процесу забезпечення національної безпеки Грузії є потреба в певній стабільності й безпеці для забезпечення розвитку держави, а також у постійному економічному розвитку для забезпечення сталого стану безпеки й стабільності.

Узагальнюючи, зазначимо, що аналіз досвіду Грузії дозволив виокремити такі напрямки забезпечення національної безпеки: підвищення ефективності сектору національної безпеки; забезпечення потенціалу сектору національної безпеки відповідно до ризиків і загроз на національному й міжнародному рівнях; забезпечення громадського контролю та громадської активності в заходах забезпечення національної безпеки; ефективне запобігання кризових та надзвичайних ситуацій; забезпечення легітимності суб'єктів та інструментів забезпечення національної безпеки.

Реалізація вказаних напрямків, у силу виняткової важливості, здійснюється комплексно на законодавчому рівні.

Провідна роль у забезпеченні державної безпеки відведена Міністерству внутрішніх справ Грузії, як спеціальному органу виконавчої влади. Правовий статус Міністерства, у тому числі його органів та підрозділів, визначається через призму напрямків діяльності, завдань та функцій.

Література

1. Данільян О.Г., Дзьобань О.П., Панов М.І. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації: Навч. посібн. – Харків, 2002. – 285 с.
2. Концепція національної безпеки Гру-

SUMMARY

The article highlights some aspects of conceptual basis of Georgia's national security maintenance. The author conducted the analysis of legal environment and laid emphasis on key activities designed to maintain the national security system.

зії від 23.12.11. Офіційний веб-портал Міністерства закордонних справ Грузії (англ. мовою). [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.mfa.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=12.

3. Статут Міністерства внутрішніх справ Грузії. Офіційний веб-портал Міністерства внутрішніх справ Грузії (англ. мовою). [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.police.ge/en/ministry/statement>.

4. Указ Президента Грузії «Про затвердження «Оцінки загроз, які загрожують 2010-2013» від 02.09.10 № 707. Офіційний веб-портал Міністерства юстиції Грузії (англ. та груз. мовами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.justice.gov.ge>.

5. Закон Грузії «Про оборону». Офіційний веб-портал Міністерства оборони Грузії (англ. та груз. мовами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.mod.go.ge>.

6. Кримінальний кодекс Грузії від 22.07.99 № 2287-вс ое. Федеральний правовий портал «Юридическая Россия» (рос. мовою). [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241370>.

7. Стратегія Міністерства внутрішніх справ Грузії на 2014 рік. Офіційний веб-портал Міністерства внутрішніх справ Грузії (англ. мовою). [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.police.ge/ministry/mission>.

8. Указ Президента Грузії «Про затвердження національної антикорупційної стратегії» від 03.07.10. Офіційний веб-портал Міністерства юстиції Грузії (англ. та груз. мовами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.justice.gov.ge>.

9. План антикорупційних заходів Грузії на 2014-2016. Офіційний веб-портал Міністерства юстиції Грузії (англ. та груз. мовами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.justice.gov.ge>.